

Černý, Vladimír

Brněnský stanný soud v dubnu 1945 : geneze, vývoj a konsekvence

Studia historica Brunensia. 2010, vol. 57, iss. 1, pp. [65]-87

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115328>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR ČERNÝ

BRNĚNSKÝ STANNÝ SOUD V DUBNU 1945. GENEZE, VÝVOJ A KONSEKVENCE

Studie vznikla v rámci grantového projektu GA407/09/1092 – Právní formy perzekuce v letech 1939–1960 – srovnávací aspekty (2009–2011, GAO/GA).

Abstract

The study deals with the events related to the last wave of the Nazi court-martial hearings in Brno in the other half of April 1945 that meant a death penalty for 20 Czech inhabitants of the city. The text also contains a brief genesis of the Nazi courts during the protectorate, taking into account the court in Brno, and the analysis of the post-war investigation of April executions and the trials with the representatives of the court-martials who were members of the Nazi security machinery in 1945–1947.

Key words

second world war, Protectorate of Bohemia and Moravia, Nazi courts, Brno, trials

Působení nacistických soudů v období okupace českých zemí let 1939–1945 si vyžádalo značný počet obětí z řad civilního obyvatelstva. Silně postiženo jejich činností bylo také Brno, kde ještě několik dní před osvobozením města v dubnu 1945 proběhla série zasedání stanného soudu, který projednával případy osob zadržených při údajném rabování a krádežích v objektech zasažených bombardováním. Celkem dvacet osob bylo odsouzeno k smrti a ihned po vynesení rozsudků popraveno. Tyto události zatím unikaly větší pozornosti historické obce, na čemž má zřejmě hlavní podíl skutečnost, že odsouzení nebyli popraveni za odbojovou činnost.¹ Přesto

¹ Ke stručnému shrnutí těchto případů srov. V a š e k , František: *K tzv. stanným soudům z let 1941–1945 v Brně*, Časopis pro právní vědu a praxi 3, 1995, č. 3, s. 186–191.

však i tato poslední vlna exekucí provedených v Brně nacistickým bezpečnostním aparátem tvoří nedílnou součást historie perzekučních opatření okupačního režimu.

Nacistické soudnictví v protektorátu a Brno

V letech 1939–1945 byla v rámci upevnění a konsolidace okupační moci využívána široká škála represivních prostředků, mezi nimiž zaujímal významné postavení nacistické soudnictví. Po okupaci Čech a Moravy 15. března 1939 došlo ihned k zavedení německého trestního práva pro občany nově vzniklého protektorátu a k výstavbě německého soudního aparátu. Tisíce zatčených příslušníků odbojových organizací byly v průběhu druhé světové války postaveny před tzv. Lidový soudní dvůr (*Volksgerechtshof*), který byl v Německu zřízen zákonem z dubna 1934 pro případy velezrady a vlastizrady.² Případy odbojových pracovníků často projednával i Vrchní zemský soud (*Oberlandesgericht*) v Praze a IV. Německý zemský soud (*IV. Deutsches Landesgericht*) v Brně, které se ovšem kromě odbojové činnosti zabývaly také běžnými kriminálními zločiny. Na Moravě dále působily úřední soudy (*Amtsgerichte*) v Brně, Jihlavě, Hodoníně, Olomouci a Moravské Ostravě.³ Neblaze proslulými se však staly zejména takové typy soudů, jejichž cílem bylo urychlení procesního řízení a odsouzení co největšího počtu osob v krátkém čase.

Již v roce 1940 vznikly zvláštní soudy (*Sondergerichte*). Zasedaly při německých zemských soudech v Praze a Brně a podkladem pro jejich zřízení se stal říšský výnos z 21. března 1933.⁴ Před tento typ soudů byly postaveny osoby, které se dopustily trestných činů proti říši jako např. nedovoleného držení zbraní či výbušnin, pomoci nepříteli, poslechu zahraničního rozhlasu a podobně. Mnoho obžalovaných bylo také souzeno za hospodářské i kriminální delikty. Pro odsouzené zvláštním soudem neexistovala možnost využití řádného opravného prostředku a kvůli zvýšení zastrášovacího efektu byly rozsudky vyhlášovány rozhlasem a publikovány v denním tisku

² K činnosti tohoto soudu viz W i e l a n d , Günther: *Das war der Volksgerechtshof. Ermittlungen, Fakten, Dokumente*. Berlin 1989; V a š e k , František: *Čeští vlastenci před Volksgerechtshofem*, Časopis pro právní vědu a praxi 9, 2001, č. 1, s. 62–70.

³ Podrobně k tomu Č e r n ý , Vladimír: *Geneze úvodní fáze protinacistického odboje na Brněnsku (březen 1939–září 1941)*. Nепublikovaná rigorózní práce na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2003, s. 141–147.

⁴ V a š e k , František: *Německý zvláštní soud (Sondergericht) v Brně – součást nacistického teroru na Moravě*, 1. a 2. část, Časopis pro právní vědu a praxi 5, 1997, č. 3, s. 420–432; č. 4, s. 672–687.

i plakátovou formou. Zvláštní soud v Brně vynesl za dobu své existence celkem 477 rozsudků smrti, z nichž 393 bylo skutečně vykonáno. Popravy těchto odsouzců proběhly ve 234 případech v pražské věznici na Pankráci, 150 osob bylo popraveno ve Vídni, sedm ve Vratislavi a dva odsouzení čekala exekuce přímo v Brně.⁵ Od ledna 1944 pak docházelo k tzv. rychlým soudům (*Schnellgerichte*), což byla výjezdní zasedání zvláštních soudů přímo do míst, kde policejní složky odhalily rezistenční činnost. I zde šlo zejména o okamžité odsuzování příslušníků odboje a širokou publicitu rozsudků.⁶ Jinou formu nacistického teroru představovalo zvláštní zacházení (*Sonderbehandlung*). V tomto případě byla zatčená osoba popravena na základě rozhodnutí bezpečnostní policie bez jakéhokoliv soudního řízení. K prvnímu použití této metody došlo 17. listopadu 1939, kdy bylo v Praze popraveno devět funkcionářů studentských spolků.⁷

Smutně proslulými se však staly zejména stanné soudy (*Standgerichte*). V jejich případě v podstatě ani nešlo o soud v pravém slova smyslu. Stanný soud netvořili soudci z povolání, neprobíhal obvyklý proces, obžalovaní neměli právo na obhajobu a nekonalo se také žádné důkazní řízení. Proti rozsudkům tohoto typu soudu nebyly opravné prostředky přípustné. Stanné soudy se poprvé v českých zemích objevily po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora 27. září 1941 v době vyhlášení tzv. civilního výjimečného stavu, neboli prvního stanného práva. Představovaly hlavní instituci, která tehdy bezprostředně rozhodovala o osudu zatčených. Cílem bylo především potlačit vzrůstající se aktivity hnutí odporu a zastrašit obyvatelstvo protektorátu. Prezidenty stanných soudů jmenoval Heydrich 29. září 1941. V Praze se jím stal vládní rada Joachim Ernst Illmer a pro Brno obdržel tuto funkci vedoucí zdejší řídicí úřadovny tajné státní policie – gestapa (*Geheime Staatspolizei*) Wilhelm Nölle.⁸ Ihned však bylo zřejmé, že pouze tyto dva nemohou vzhledem k vysokému počtu zatčených úkol zvládnout sami, takže vyšší vedoucí SS a policie v protektorátu státní tajemník Karl Hermann Frank jmenoval další předsedy z řad policejních důstojníků. Stanné soudy mohly vynést pouze rozsudek smrti, zprostit obžalovaného viny, nebo jej předat gestapu. Každý soud tvořili předseda, dva přísedící, žalobce a tlumočník, vesměs příslušníci gestapa, bezpečnostní služby SD či německé kriminální policie. Roz-

⁵ Tamtéž, s. 431.

⁶ J o ž á k , Jiří a kol.: *Za obnovu státu Čechů a Slováků*. Slovníková příručka. Praha 1992, s. 125.

⁷ P a s á k , Tomáš: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha 1997, s. 101–109.

⁸ Wilhelm Nölle zastával funkci vedoucího brněnské řídicí úřadovny gestapa od května 1941 do května 1944. K tomu viz S l á d e k , Oldřich: *Zločinná role gestapa*. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945. Praha 1986, s. 407.

sudky byly předem předtištěny, svědkové ve prospěch žalovaných nebyli povoleni a celý proces tak představoval pouze parodii na soudní řízení, kdy vše bylo již dáno předem.⁹

Vynesené rozsudky smrti musely být postoupeny dálnopisem do Prahy ke schválení K. H. Frankovi a jakmile je potvrdil, ihned následovaly popravy. V případě odsouzení k předání gestapu byli vězni na základě Heydrichova rozhodnutí umístřováni do koncentračních táborů v Mauthausenu a Osvětimi. V období prvního stanného práva bylo od 28. září do 29. listopadu 1941 zastřeleno podle veřejných oznámení celkem 404 odsouzenců, z nichž bylo 379 uvedeno jménem a dalších 25 figurovalo na seznamech jen jako „osoby“.¹⁰ V Brně se exekuce zastřelením i oběšením prováděly na dvoře policejní věznice gestapa v Kounicových studentských kolejích. První stanné právo si zde vyžádalo celkem 142 obětí pocházejících z mnoha moravských měst a obcí.¹¹

Dosud bezprecedentní vlna teroru zasáhla protektorát po atentátu na Heydricha 27. května 1942. Tehdy došlo okamžitě k vyhlášení civilního výjimečného stavu a zahájení rozsáhlých razíí. Od 29. května pak v Brně zasedal stanný soud v budově právnické fakulty na Veverí č. 70 sloužící jako sídlo řídicí úřadovny gestapa. Ve všech případech kromě 14. června mu předsedal vládní rada Hermann Ebert, ve funkci přísedících se střídali vedoucí brněnské služebny SD Otto Ernesty (předseda 14. června 1942), důstojníci gestapa Hugo Römer, Ewald Taudt a další. Rozhodující vliv na to, kdo bude postaven před soud, měl však opět vedoucí brněnské řídicí úřadovny Nölle. V tomto období již není znám ani jeden případ osvobozujícího rozsudku a trest smrti v sobě zahrnoval také částečné nebo úplné propadnutí majetku odsouzených, což pochopitelně citelně poškozovalo jejich rodiny. Před soud se navíc dostal i větší počet osob zatčených již dlouho před vyhlášením výjimečného stavu. Trest smrti byl tehdy ukládán nejčastěji za „schvalování atentátu“ a podporu příslušníků parašutistických skupin vyslaných na území protektorátu z Velké Británie. Mnoho rozsudků bylo také vyneseno nad osobami, které nebyly policejně přihlášeny a za řiši nepřátelské výroky. Exekuce probíhaly opět v areálu Kounicových kolejí a popraveno zde bylo v rozmezí od 29. května do 3. července 1942 celkem 395 osob.¹² Rozsudky smrti zastřelením prováděli příslušníci strážního pra-

⁹ V a š e k , František – Š t ě p á n e k , Zdeněk: *První a druhé stanné právo na Moravě (1941–1942)*. Brno 2002, s. 49–50.

¹⁰ B r a n d e s , Detlef: *Češi pod německým protektorátem*. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945. Praha 1999, s. 253.

¹¹ Seznam všech popravených v Kounicových kolejích v období prvního stanného práva viz V a š e k , F. – Š t ě p á n e k , Z.: *První a druhé stanné právo*, s. 142–146.

¹² Tamtéž, s. 149–160. Seznamy osob popravených v Praze a Brně za období druhého

poru SS Čechy a Morava (*SS Wachbataillon Böhmen und Mähren*) pod velením SS-Hauptsturmführera Michaela Kneißla.¹³ Popravy oběšením vykonávali dva příslušníci SS za vynucené asistence židovských vězňů. Těla popravených končila v brněnském krematoriu a také spalování zde probíhalo za dozoru gestapa.

Po odvolání civilního výjimečného stavu se exekuce v Brně několik měsíců nekonaly, avšak 14. listopadu 1942 došlo v Kounicových kolejích na základě Sonderbehandlungu k popravě šesti mužů z obce Hošťálková nacházející se v okrese Vsetín. Tito lidé byli členy odbojové organizace a podle gestapa připravovali diverzní akce. Policejní popravu tohoto druhu mohl v této době povolit pouze říšský vedoucí SS Heinrich Himmler. Exekuce odsouzených byla vykonána oběšením za početné účasti členů brněnského gestapa.¹⁴

Poslední vlna exekucí probíhala v Kounicových kolejích od ledna do dubna 1945. Spojenecké nálety tehdy narušovaly dopravu a koleje byly přeplněné. Po jednání s K. H. Frankem a velitelem bezpečnostní policie a SD v Praze Erwinem Weinmannem proto bylo rozhodnuto provést diferenciaci uvězněných osob. Nejzávažnější případy měly být popraveny přímo v kolejích, další část vězňů dopravena do koncentračních táborů a zbytek měl být umístěn v náhradním prostoru Kounicových kolejí v Mirošově u Rokycan. Od 9. ledna do 18. dubna 1945 tak bylo na dvoře kolejí popraveno ranou z pistole do týla asi 120 osob. Exekuce prováděli osobně vyšší důstojníci gestapa Hans Koch, Hugo Römer, Otto Koslowski a další. Z ostatních vězňů bylo 833 vypraveno 24. ledna 1945 z Brna do koncentračního tábora ve Flossenbürgu a počátkem dubna došlo nakonec k transportu více než 200 dalších do Mauthausenu, kde byli s výjimkou jediného všichni ihned po příjezdu usmrceni.¹⁵

stanného práva viz také Moravské zemské muzeum v Brně, historické oddělení (dále MZM, HO), fond Písemnosti, inv. č. S 6790.

- 13 Podrobně o činnosti této jednotky viz V a j s k e b r , Jan: *Represivní činnost strážnického praporu SS „Böhmen-Mähren“ v období prvního a druhého výjimečného stavu na Moravě*. In: *Morava v boji proti fašismu*. Brno 2008, s. 100–120.
- 14 V a š e k , František: *Kounicovy studentské koleje v Brně, Golgota Moravy*. In: *Forum Brunense*, 1995/96, s. 106.
- 15 Ve starší literatuře býval tento transport do Mauthausenu označován jako KL 3. K jeho historii viz N e d b á l e k , František: *Transport „KL 3“ Brno – KT Mauthausen*. In: *Morava v boji proti fašismu II*. Brno 1990, s. 203–218; G r u n t o v á , Jitka – V a š e k , František: *Brněnský transport smrti do Mauthausenu dne 7. dubna 1945*, *Vlastivědný věstník moravský* 59, 2007, č. 2, s. 113–128.

Bezpečnostní aparát v závěrečných měsících okupace

Brněnská řídicí úřadovna měla rozhodující účast i v činnosti poslední vlny stanných soudů. V závěrečných měsících druhé světové války se nacistický bezpečnostní aparát snažil přizpůsobit tehdejší situaci, kdy se k území protektorátu přibližovala ze západu i z východu fronta a také odbojové aktivity českých rezistenčních organizací narůstaly. Proto docházelo ke změnám, které měly především zefektivnit operativnost nasazení. Koncem roku 1944 proběhlo sloučení gestapa s německou kriminální policií (*Kriminalpolizei*) a obě složky pak tvořily IV. a V. oddělení bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei*). V prosinci 1944 také byla nově vytvořena funkce velitele bezpečnostní policie (*der Kommandeur der Sicherheitspolizei*). Tito velitelé byli v českých zemích tři, a to pro území sudetské župy, dále pro Čechy a pro Moravu. Podřízené složky byly o vytvoření nové funkce informovány oběžníkem z 21. prosince 1944.¹⁶

Na Moravě se stal velitelem bezpečnostní policie SS-Obersturmbannführer vládní a kriminální rada Max Rausch. Podléhaly mu všechny moravské služebny gestapa, dále příslušníci kriminální policie a také členové tzv. oddílů ke zvláštnímu použití (*ZbV-Kommandos*), které byly určeny k boji proti partyzánům. Do jeho kompetence rovněž spadalo podepisování návrhů na provádění zostřených výsledků zatčených a také posílal do Prahy Frankovi ke schválení seznamy příslušníků odboje, kteří měli být popraveni v Kounicových kolejích.¹⁷ Rausch byl pro tuto významnou funkci vybrán zřejmě z důvodu své dlouholeté praxe, jelikož službu u německé kriminální policie zahájil již roku 1919. Od počátku srpna 1939 do 15. března 1941 byl vedoucím brněnské služebny kriminální policie a poté do zastával až do 15. prosince 1944 funkci vedoucího služebny v polských Katovicích.¹⁸

V tehdejší kritické situaci měl být tedy Max Rausch mužem na svém místě. Poválečné výpovědi podřízených úředníků však shodně potvrzují jeho sklony k alkoholismu a popisují události, kdy mnohá důležitá rozhodnutí činil právě pod vlivem alkoholu.¹⁹ Jako Rauschův zástupce přijel v únoru

¹⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond L 1–2 Okresní úřad Litovel, kart. 670, inv. č. 801, oběžník velitele bezpečnostní policie a SD v Praze E. Weinmanna č. 361/44 z 21. prosince 1944.

¹⁷ Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), fond C 141 Mimořádný lidový soud v Brně, kart. 253, inv. č. 2920, spis Lsp 8/47, f. 1–4, trestní oznámení Oblastní úřadovny StB (dále OÚ StB) v Brně na M. Rausche a J. Krause z 18. prosince 1946. Určeno úřadu veřejného žalobce při Mimořádném lidovém soudu.

¹⁸ Tamtéž, f. 17–18, protokol výslechu M. Rausche na OÚ StB v Brně z 18. listopadu 1946.

¹⁹ Tamtéž, f. 145–146, protokol sepsaný na OÚ StB v Brně s W. Dyckem 12. listopadu 1946.

1945 do Brna SS-Sturmabführer vládní rada Johann Kraus. S sebou přivedl řadu úředníků gestapa, kteří s ním předtím působili na území okupovaného Polska.²⁰ Oba pak stáli v čele tzv. řídicího štábu (*Führungsstab*) zřízeného kvůli pružnějšímu způsobu velení nacistickým bezpečnostním silám na Moravě. Situace se však s postupem Rudé armády směrem k Brnu stále přirostovala a v polovině dubna ustala veškerá práce všech referátů brněnské řídicí úřadovny. Mužstvo se stáhlo do protiletectvých krytů v budově právnické fakulty, kde byly nově rozděleny úkoly. V této době prováděli již i vyšší důstojníci běžnou hlídkovou službu v obvodu Velkého Brna.

Vznik stanného soudu v dubnu 1945 a první procesy

Koncem války bylo Brno vyhlášeno pevností v čele s generálporučíkem wehrmachtu Gerhardem Poelem, který velel městu od 1. října 1944.²¹ Poel se také stal iniciátorem opětovného zřízení stanného soudu, když policie zjistila kolem poloviny dubna 1945 několik krádeží potravin a různého zboží ve skladišti brněnského hlavního nádraží. Podle Rauschovy poválečné výpovědi jej generál nechal předvolat a stěžoval si na nárůst případů plundrování v různých částech města po náletech sovětských letounů. Rausch proto dostal příkaz, aby se bezpečnostní policie postarala o nápravu situace. Městem musely nepřetržitě procházet zesílené hlídky a proti zadrženým osobám se mělo co nejostřeji zakročit. Rausch předal rozkaz podřízeným kriminálním radům Krausovi, Koslowskému a Römerovi. Posledně jmenovaný také pravděpodobně ve čtvrtek 19. dubna informoval o zadržení jednoho muže, který vzal z poškozeného vagónu na hlavním nádraží asi 10 kilogramů sádla a další potraviny. Zatčen byl zřejmě samotným Römerem, který sem přijel automobilem se smluvním lékařem brněnského gestapa SS-Standartenführerem MUDr. Walterem Marquortem právě za tímto účelem.²² Rausch informoval o situaci velitele bezpečnostní policie v Praze Weinmanna a také štáb skupiny armád Střed. Od obou dostal následně příkaz ke zřízení stanného soudu, jehož účelem mělo být kromě odstrašujícího

20 MZM, HO, Pisemnosti, inv. č. S 8040, protokol sepsaný na OÚ StB v Brně s J. Krausem 12. prosince 1946.

21 *Lexikon der Wehrmacht*. Citováno dle: www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/P/PoelGerhard.htm (cit. 12.2.2010).

22 MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 19, protokol sepsaný 19. listopadu 1945 na OÚ StB v Brně s W. Marquortem.

příkladu též utužení morálky německého obyvatelstva města Brna, která pochopitelně klesala úměrně s přibližující se frontou.²³

K prvnímu zasedání došlo ještě téhož dne 19. dubna. Proběhlo za Rauschova předsednictví v jeho kanceláři na právnické fakultě. Funkcí přísedících se ujali Römer a Marquort. Poválečné vyšetřování prokázalo, že souzeným mužem byl úředník Ladislav Burian narozený 14. března 1912 v Brně. Soud trval pouze několik minut a skončil vynesením trestu smrti. Burian byl ihned poté odveden kriminálním tajemníkem Adolfem Knippelbergem a kriminálním komisařem Hansem Kochem za budovu právnické fakulty, kde se musel před králikárnou položit do připraveného hrobu. Poté jej oba příslušníci gestapa zastřelili. Hrob byl nakonec zaházen příslušníky oddílu spolupracovníků gestapa složeného z Rusů a Ukrajinců pod velením povolžského Němce Dietricha Hildebrandta.²⁴

Vrchní kriminální tajemník Johann Trittner o těchto událostech vypověděl: „*Ve dnech 16., 17. neb 18. dubna 1945 (den si nemohu přesně vzpomenout) předal mi v hale naší služebny při nástupu mužstva k apelu kriminální komisař Schauschütz ke střežení asi 30ti letého muže s upozorněním, že jsem za něho osobně zodpovědný. Proto jsem ho odvedl do domácí věznice v budově, kde si ho asi za hodinu převzal komisař Koch a kriminální tajemník Knippelberg. V době střežení mi vězeň sdělil, že je odsouzen k smrti pro drancování. Řekl, že vzal někde asi 10 kg tuku, protože má doma ženu a dítě. Těšil jsem ho ještě, že to nebude tak zlé. Mluvil dobře německy. Koch s Knippelbergem ho odvedli na dvůr budovy ke králikárně, před níž byl asi ve středu vykopán hrob. Tento připravil smluvní zaměstnanec Hildebrandt (Němec z Povolží) ještě s několika lidmi. Odsouzený byl přiveden spoután ke hrobu, do něhož se musel položit obličejem k zemi a v této poloze byl zastřelen Knippelbergem ranou do týla z pistole, kterou měl Knippelberg po nějakém ruském komisaři, kterého zastřelil při střetnutí na východní frontě. Před střelením vykázal Koch všechny lidi z blízkosti hrobu.*²⁵ Ladislav Burian se tedy stal první obětí dubnové vlny zasedání stanného soudu. K trestu smrti byl odsouzen za zcela banální provinění, podobně jako tomu mělo být i v dalších případech.

V době, kdy probíhala tato exekuce, zatkli příslušníci bezpečnostní policie za rabování další osoby. Jednalo se o elektrotechnika Jaroslava Válka a Viktora Richtera, který pracoval jako operatér v brněnském kině Kapitol.

²³ MZA Brno, C 141, kart. 253, inv. č. 2920, spis Lsp 8/47, f. 56–60, výpověď M. Rausche na OÚ StB v Brně z 18. listopadu 1946.

²⁴ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 4–7, zpráva OÚ StB v Brně o vyšetřování dubnových exekucí v Brně z 19. listopadu 1945.

²⁵ MZA Brno, C 141, kart. 233, inv. č. 2760, spis Lsp 1876/46, f. 12, protokol sepsaný na ředitelství Národní bezpečnosti (dále NB) v Brně s J. Trittnerem 16. listopadu 1945.

Zadržení byli společně s dalším mužem naproti městskému divadlu u restaurace Vesely, ve které podle Richtera svědectví rabovalo několik opilých německých vojáků. Nacisté zatčené dopravili automobilem do budovy právnické fakulty, kde byli fyzicky týráni. Richter se během výslechů bránil tvrzením, že nic neprovedl a s Válkem se setkal teprve u divadla. Zřejmě díky tomu byl poté propuštěn a za neustálého bití vyhnán z budovy. Válek však byl odsouzen k smrti a posléze popraven s ostatními v prostoru vojenské střelnice v Brně – Medláncích.²⁶ Jiná zatýkácká akce proběhla v ulici Cejl. Kriminální komisař Franz Schauschütz dostal tehdy společně s kriminálním tajemníkem Siegfriedem Pribylem příkaz k provedení prohlídky jednoho z domů. Nalezli zde odcizený vojenský telegrafní přístroj, který poté odevzdali vojenskému velitelství.²⁷

V poválečných protokolech sepsaných s příslušníky gestapa a svědky těchto událostí české národnosti existují určité rozpory v datování. Týká se to jak zatčení osob a zasedání stanného soudu, tak i výkonu rozsudků smrti. S jistotou však lze konstatovat, že největší počet lidí byl zadržen v průběhu 20. dubna. Tehdy se v odpoledních hodinách shromáždil poměrně početný dav na nákladním nádraží Severní dráhy, kde byl během náletu sovětských letounů poškozen vlak naložený cukrem. Všichni svědkové těchto událostí po válce do protokolů shodně vypovídali, že hlídkující Němci a maďarští vojáci povolili civilistům cukr odnést. Situace se však změnila ve chvíli, kdy se na místě objevilo několik brněnských Němců z blízkého okolí, kteří začali přítomné zadržovat a předávat hlídkám tzv. Lidobrany (*Volkssturm*). Obzvláště aktivně si přitom počínali jedenašedesátiletý Ignaz Greger a jeho o rok starší žena Berta z Křídlovické ulice č. 53. V období první Československé republiky pracoval Greger v Brně jako průvodčí u městských pouličních drah a roku 1937 odešel do penze. Po okupaci českých zemí v březnu 1939 vstoupil do strany NSDAP. Svou účast v celém případě popsal následovně:

„V dopoledních hodinách dne 20. dubna 1945 přišel do mého bytu jeden německý voják, kterého jsem vůbec neznal a přinesl mně jeden balíček tvářůžků. Po malé chvilce ukázal tento voják rukou z mého okna, ze kterého je vidět přímo na Severní dráhu, jak nosí civilní obyvatelstvo nějaké balíky a pytle. Poukázal jsem na to, že to jsou Němci, kteří před bombardováním utekli a kteří se vracejí. Na to odešel zmíněný voják z mého bytu. Opravuji se: Chtěl jsem se přesvědčiti, tak jsem vzal divadelní kukátko a podíval se směrem, kde lidé šli. Viděl jsem skutečně, že jest to tak, jak říkal ten voják.

²⁶ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 8, protokol výslechu V. Richtera sepsaný na ředitelství NB v Brně 14. listopadu 1945.

²⁷ Tamtéž, f. 16, protokol sepsaný s F. Schauschützem u Okresního soudu ve Velkém Meziříčí. Nedatováno.

Asi po 20 minutách jsem odešel na Křídlovskou ulici do domu č. 55, kde se nacházelo nějaké velitelství německé branné moci. Chtěl jsem ze zvědavosti zjistit, oč jde. V průjezdě tohoto domu jsem viděl 2 zadržené civilisty, kteří nesli v pytli cukr. Mezitím však již odešla moje žena rovněž z domu a byla již také u uvedeného místa. Viděl jsem, jak zastavila 2 lidi nesoucí cukr a pobízela je do domu na Křídlovské ul. č. 55, kde byli domobranou zatčeni. Já sám jsem vyšel rovněž před tento dům a z vlastní iniciativy jsem pak také zadržel asi 4 osoby nesoucí cukr, které jsem poslal do domu, kde byli lidobranou zatčeni. Kromě toho zadržela moje žena ještě další 2 osoby, takže celkem jsme já a moje žena zadrželi 8 osob. Co se však s těmito osobami stalo, nevím. Asi po jedné hodině jsem pak se svojí ženou odešel domů. Prohlašuji, že jsem se k tomuto jednání rozhodl z důvodů jako uvědomělý Němec a nechtěl jsem, aby tento cukr, který patrně oni lidé na Severní dráze odcizili, byl odnesen, protože tím trpělo v zásobování naše německé vojsko a obyvatelstvo. Při mém počínání jsem si byl plně vědom toho, že se jedná o trestný čin a že osoby mnou a mou ženou zadrženy budou přísně potrestány. Ze však se jednalo výlučně v těchto případech o trest smrti, jsem nevěděl. Prohlašuji, že bych se byl nikdy k této věci nepropůjčoval, kdybych býval věděl, že mnou zadržené osoby budou potrestány smrtí a mohu své jednání vzít pouze jen jako lehkomyšlnost.“²⁸

Jedinou ženou mezi zadrženými 20. dubna v prostoru nákladního nádraží byla sedmatřicetiletá Marie Podsedníková. Po náletu sovětských letounů šla zkontrolovat, zda nebyl poškozen obchod jejího bratra na ulici Rumiště a během návratu pomohla nabrat cukr z poškozeného vagónu starší ženě. Stejně jako řada dalších osob byla proto zatčena vojenskou policií a sřežena v prostoru nádraží. V té době probíhal další nálet a v nastalém zmatku se některým ze zatčených podařilo uprchnout. Ostatní byli pak hlídáni jak příslušníky SS, tak i protektorátními četníky. Podsedníková si podle dochovaného svědectví očitého svědka vůbec neuvědomovala vážnost situace a prohlašovala, že vzhledem k vysoké peněžní hotovosti 70 000 korun a zlatým šperkům, které v době náletů nosila stále u sebe, jí na gestapu jistě uvěří, že žádný cukr nikde brát nepotřebuje. Po příjezdu vyššího důstojníka SS neznámého jména bylo pak dvanáct zatčených seřazeno do dvojstupu a odvedeno.²⁹

Zatčené převezli do budovy právnické fakulty a poté byl k Rauschovi předvolán kriminální komisař Kurt Leischke, který stál od roku 1941 v čele referátu II BM (později IV 1b). Obsah jejich rozhovoru se týkal problému,

²⁸ MZA Brno, C 141, kart. 94, inv. č. 466, spis Lsp 39/45, f. 9, zápis výslechu I. Gregera na ředitelství NB v Brně z 6. června 1945.

²⁹ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 11, protokol výslechu R. Havliny na ředitelství NB v Brně ze 14. listopadu 1945.

co se stane s těly osob odsouzených k smrti. Brněnské krematorium už v této době nebylo v provozu a těla tedy nemohla být zpopelněna. Leischke tedy obdržel příkaz k nalezení vhodného místa pro vykopání hromadného hrobu, do něhož budou pozůstatky popravených uloženy. Poté došlo k zasedání stanného soudu v bývalé posluchárně II právnické fakulty, kterému předsedal kriminální rada Römer, přísedícími byli Leischke, Schauschütz, policejní inspektor Hans Scheuringer a kriminální asistent Barthel z Olomouce. Všichni obžalovaní byli odsouzeni k trestu smrti. V poledních hodinách pak Leischke sestavil exekuční jednotku, v níž se nacházeli Karl Schiefermüller, Leopold Hübler, Adolf Knippelberg, Johann Trittner, Ludwig Mayerhofer, Leopold Walzberger, Otto Kropacek, Franz Schwarz a Anton Jurak.³⁰

Hromadná poprava v Medláncích

Vynesené rozsudky smrti musel dálnopisem schválit K. H. Frank, bez jehož souhlasu nesměly být žádné popravy vykonány. Po schválení seznamu pak byli odsouzenci v odpoledních hodinách odvezeni do prostoru vojenské střelnice v brněnské čtvrti Medlánci. Svědky dalších událostí byli již pouze příslušníci gestapa, jejichž poválečné výpovědi je vždy nutné brát se značnou rezervou. V případě medlánecké exekuce však nálezová situace hromadného hrobu odpovídala popisu, který uvedl do protokolu Kurt Leischke: *„Po příjezdu nákladního vozu bylo zavedeno prvních 6 nebo 7 odsouzených k hrobu, do něhož sestoupili a byli přinuceni položit se obličejem k zemi. Iniciativu při exekuci měl kriminální tajemník Knippelberg, který také z okraje hrobu prováděl rozsudek ranou do týla a do srdce. Tento střelil z pistole Parabellum 08, ráže 9 mm. Měl jsem odporný pocit, že Knippelberg takovouto exekuci neprovádí poprvé. Dnes již nemohu říci, zda a kdo jiný z exekuční jednotky se účastnil výkonu trestu střelením. Exekuce, kterou jsem zažil poprvé, působila na mne tak, že jsem se musel namáhati, abych jako SS-Führer nezapůsobil na příslušníky služebny nemožným, respektive nevojenským dojmem. Po přikrytí prvních zastřelených slabou vrstvou hlíny byla přivedena druhá polovina odsouzených, kteří se museli položit stejným způsobem tak, že hlavami leželi na nohou prvních popravených. Po vykonané exekuci byli opět zakryti slabou vrstvou země a naposledy byla přivedena žena (Marie Podsedníková, pozn. aut.), která se musela položit do hrobu již zmíněným způsobem na levý okraj hrobu ve*

³⁰ MZM, HO, Písemnosti, inv. č. S 8068, konečná zpráva OÚ StB v Brně o vyšetřování činnosti referátu II A (později IV 1a) brněnské řídicí úřadovny gestapa. Datováno 26. října 1946.

*směru střelby. Po jejím zastřelení byl hrob 6 muži, kteří po dobu exekuce čekali ve voze na nádvoří střelnice, zasypan. Na témže nádvoří čekali též odsouzení. Po vykonání rozsudku jsem odjel se Schauschützem přes Žabovřesky, Pisárky a Žlutý kopec do služebny, kde jsem po návratu exekuční jednotky hlásil veliteli Rauschovi vykonání rozsudku.*³¹

Drastický průběh exekuce také podrobně popsal během svého výslechu na ředitelství Národní bezpečnosti v Brně 16. listopadu 1945 Johann Trittner: „*Sám jsem seděl v budce vedle šoféra. Když jsme mijeli prozatímní hřbitov v Králově Poli, byl na tomto právě konán pohřeb. Po příjezdu na medlánskou střelnici zůstalo auto státi na jejím nádvoří zadní částí ke vchodu do dřevěné boudy se stany. Vězni, jichž bylo nejprve vedeno sedm, byli vedeni jednotlivě členy popravčí čtyry. Poněvadž jsem vedl ke hrobu pouze ženu, nevím, zda ostatní vězni byli spoutáni. U hrobu jsem byl již od počátku, kdy jsem šel současně s první polovinou odsouzených. Tito se museli sami položit do hrobu vedle sebe obličejem k zemi. Popravčí četa, z nichž většina členů byla vyzbrojena americkými automatickými pistolemi, se rozestavila okolo hrobu. Vlastní popravu vykonal kriminální tajemník Knippelberg, který stál na okraji hrobu a z pistole dal každému ránu do týla. Po zasažení posledního vystřelil ještě kriminální tajemník Schieffermüller celou dávku z automatu do všech mrtvých. Po zasypaní těchto slabou vrstvou hlíny byla přivedena druhá polovina odsouzených, kteří byli popraveni stejným způsobem. Poněvadž jsem viděl asi uprostřed řady hýbati se po výstřelu Knippelberga ještě jedno tělo, vypálil jsem z mého automatu, nařízeného na jednotlivé rány, jednu ránu, která šla do hlíny nad hlavou postřeleného. Mimo mne stříleli ještě někteří členové popravčí čtyry, nemohu však říci kteří. Po zasypaní této vrstvy přivedl jsem jako poslední ženu, která se na kraji hrobu zastavila a chtěla couvnouti. Já jsem ji však strčil do hrobu, kde hned při pádu byla vpravo ode mne stojícím Knippelbergem střelena do týla. Po vykonané popravě byl hrob přikryt a všichni jsme odjeli do služebny. Pamatuji se, že po popravě jsme si všichni zavdali nějakého likéru z püllitru.*“³² Také Trittnerův popis odpovídal tomu, co vyšetřovatelé po válce zjistili i z jiných zdrojů. Nabízí se ovšem otázka, zda Podsedníkovou nezastřelil on sám. Kriminální tajemník Knippelberg totiž zůstal po válce nevypátrán, takže nebylo problémem svést na něj zodpovědnost za smrt jediné popravené ženy, což by jinak Trittnerovi u soudu značně přitížilo.

Na střelnici v Medláncích bylo 21. dubna 1945 popraveno celkem patnáct odsouzených. Nejmladší oběti bylo šestnáct let, nejstarší čtyřicet jed-

³¹ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 9–10, protokol sepsaný s K. Leischke na ředitelství NB v Brně 14. listopadu 1945.

³² Viz poznámka 25.

na. Ve všech případech se jednalo o osoby, které v době zatčení žily a pracovaly v Brně. Popravenými byli:

Rudolf Brablenec, nar. 16. dubna 1913 ve Velkých Pavlovicích, povoláním vrchní číšník;

Karel Drábík, nar. 10. března 1904 v Brně, pražič kávy;

Adolf Drbal, nar. 20. dubna 1906 v Ostašově, okres Moravský Krumlov, stolař;

Viktor Grossmann, nar. 17. července 1925 v Brně, strojní zámečnick;

František Huňar, nar. 2. září 1910 ve Frýdku, řezník;

Ladislav Mann, nar. 16. června 1904 v Dolních Kounicích, účetní;

Marie Podsedníková, rozená Gattermayerová, nar. 20. června 1908 v Kyjově, soukromnice;

Bedřich Pomp, nar. 22. října 1923 v Krnově, úředník;

Karel Švejda, nar. 16. dubna 1929 v Blansku, elektrotechnický učeň;

Jaroslav Válek, nar. 19. ledna 1925 v Brně, elektrotechnik;

Josef Vojtek, nar. 8. února 1919 v Brně, pokrývač;

Miroslav Vyčesal, nar. 5. června 1907 v Brně, knihař;

Alois Zelený, nar. 20. května 1917 ve Znojmě, prodavač;

Ing. Adolf Zobač, nar. 23. července 1911 ve Lhotě, okres Nové Město na Moravě, asistent Vysoké školy technické v Brně;

František Žemlička, nar. 9. ledna 1912 v Brně, úředník pracovního úřadu.³³

Poslední exekuce a konec činnosti brněnského gestapa

Ne všichni ze zatčených však skončili před popravčí četou. Dělník Vladimír Obr byl po výslechu přiveden před samosoudce a odsouzen k smrti. Protestoval však s tím, že cukr dostal od německého vojáka. Soudce poté prohlásil, že rozsudek je právoplatný, avšak nebude vykonán.³⁴ Také dílenský mistr státních drah František Hybášek byl po odsouzení k smrti propuštěn, stejně jako další muž, kterého se po válce nepodařilo vypátrat.³⁵ Milost dostala i skupina asi osmi lidí obviněných z krádeže dřeva. Důvod rozdílného přístupu stanného soudu k zadrženým není znám. Vyskytly se domněnky, že jeho cílem bylo vyvolat v zadržených pocit jakési „sprave-

³³ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 62–63, soupis osob popravených na střelnici v Medláncích. Vypracován Oblastní kriminální úřadovnou v Brně 29. listopadu 1945.

³⁴ MZA Brno, C 141, kart. 94, inv. č. 466, spis Lsp 39/45, f. 5, protokol sepsaný s V. Obrem na státně bezpečnostním oddělení NB v Brně 1. června 1945.

³⁵ Tamtéž, f. 6, protokol sepsaný s F. Hybáškem na státně bezpečnostním oddělení NB v Brně 1. června 1945.

dlnosti“ a individuálního přístupu k prozkoumání viny každého z obžalovaných. Další čtyři lidé však takové štěstí neměli a byli rovněž odsouzeni k smrti. Přesné datum popravy těchto osob není možné s jistotou určit, ovšem porovnáním obsahu výpovědí zadržovaných členů gestapa s výpověďmi příbuzných obětí lze dospět k závěru, že k tomu nejpravděpodobněji došlo 22. dubna. Podrobnosti se podařilo zjistit k osudům dvou zastřelených. Vězeňský dozorce Karl Joksch po válce do protokolu uvedl, že těla muže a ženy ve věku 20–25 let, naložil v králíkárně za právnickou fakultou na rozkaz kriminálního komisaře Schauschütze do automobilu sloužícímu k přepravě vězňů a odvezl je do areálu brněnského výstaviště. Zde společně s Trittnerem, Schmidtem a ještě jedním příslušníkem gestapa vykopali hrob a těla do něj uložili.³⁶

Zastřelenou ženou byla Anna Smažilová, narozená 12. července 1912 v Brně-Židenicích, která pracovala jako pomocnice v domácnosti. Její otec František Smažil necelý měsíc po události vyšetřovatelům řekl, že svou dceru viděl naposledy 21. dubna odpoledne. Tehdy po příchodu domů oznámila, že byla předchozího dne zatčena na Olomoucké ulici gestapem pro údajné drancování a uvězněna. Na druhý den jí však oznámili, že tato záležitost je „pro ni z 90 % příznivě vyřízena“ a byla propuštěna. Asi o hodinu později k domu rodiny Smažilových přijel automobil se dvěma příslušníky gestapa, kteří Annu odvezli pryč za účelem sepsání protokolu. František Smažil se pak dozvěděl z plakátů vyvěšených po městě, že jeho dcera byla 22. dubna odsouzena k smrti a popravena.³⁷ Druhým popraveným se stal teprve patnáctiletý číšnický učeň Rostislav Strmiska narozený v Brně 21. listopadu 1929. Také ten byl zadržen 20. dubna v prostoru nádraží a odvezen do budovy právnické fakulty, kde jej členové gestapa za použití fyzického násilí vyslýchali. V poledních hodinách 21. dubna byl propuštěn a vrátil se do svého bydliště ve Smetanově ulici, kde prožité události popsal své matce. Náhle však do bytu vtrhli tři příslušníci SS a v průběhu domovní prohlídky našli krabici s asi deseti kostkami mýdla, kterou Strmiska získal před několika dny na brněnském hlavním nádraží. Poté byl z bytu odvezen a po odsouzení stanným soudem také popraven.³⁸

Tyto popravy se staly poslední akcí brněnské řídicí úřadovny před její evakuací. Skupina členů gestapa se ještě pod velením kriminálního rady Römera zúčastnila obrany severní části Brna a několik příslušníků padlo

³⁶ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 17, protokol sepsaný 17. listopadu 1945 na státně bezpečnostním oddělení ředitelství NB v Brně s K. Jokschem.

³⁷ Tamtéž, f. 24, opis výslechu F. Smažila na ředitelství NB v Brně z 15. května 1945.

³⁸ Tamtéž, f. 25, opis protokolu s A. Strmiskovou sepsaného na ředitelství NB v Brně 1. června 1945.

během bojů v Řečkovících. Poté byla z fronty stažena a vydala se směrem na Letovice, kde velitel skupiny armád Střed polní maršál Ferdinand Schörner nařídil, aby někdejší brněnští gestapáci zajišťovali tyl před útoky partyzánů. V Jihlavě pak byly vytvořeny dvě skupiny. První se pod velením kriminálního komisaře Hanse Kocha rozmístila v zámku Bystré nedaleko Poličky, odkud provedla 1. května 1945 poslední akci proti partyzánům v obci Polom.³⁹ Druhou skupinu vedl kriminální komisař Leischke s úkolem zajišťovat před partyzány okolí Žďáru nad Sázavou. Dne 7. května byli všichni příslušníci gestapa soustředěni v Jihlavě a odtud se snažili uprchnout před postupujícími jednotkami Rudé armády směrem na Tábor, Písek a Vimperk.⁴⁰ Někteří byli zadrženi sovětskými zpravodajskými orgány a po výsledcích předání československým úřadům. Většině významnějších důstojníků gestapa se však podařilo dostat na území okupované Američany či Brity a teprve postupně byli vydáváni do Československa. Jejich vyhledáváním a právními úkony nutnými k vydání se zabývala Komise pro stíhání válečných zločinců při Svazu osvobozených politických vězňů.⁴¹

Wyšetřování dubnových poprav a exhumace hrobů

Většina území města Brna byla osvobozena jednotkami Rudé armády v průběhu 26. dubna 1945 a krátce poté se pomalu začalo rozjíždět vyšetřování činnosti nacistického bezpečnostního aparátu ve městě a okolí. Na vznikající bezpečnostní orgány se od května obraceli i rodinní příslušníci popravených či zmizelých osob. Jako první byla zjištěna poloha hrobů v areálu brněnského výstaviště. Zakopávání mrtvých těl totiž pozorovalo několik svědků, na základě jejichž výpovědi byla 4. května 1945 provedena exhumace pracovníky oddělení pro vyšetřování vražd při ředitelství Národní bezpečnosti v Brně. Ve dvou hrobech na hřišti firmy Skarolek došlo k nálezům jednoho ženského a tří mužských těl. Bez problémů se podařilo identifikovat pozůstatky Anny Smažilové a Rostislava Strmisky, dalším zastřeleným byl podle nalezených osobních dokladů rolník František Prokeš

³⁹ MZA Brno, C 141, kart. 132, inv. č. 1052, spis Lsp 745/45, f. 14–16, protokol sepsaný na OÚ StB v Brně s bývalým kriminálním asistentem gestapa W. Braunem 31. prosince 1945.

⁴⁰ V a š e k , F.: *Kounicovy studentské koleje v Brně, Golgota Moravy*, s. 109.

⁴¹ Podrobněji k činnosti této komise viz D v o ř á k o v á , Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 16, Praha 2007, s. 60–65.

ze Žebětína narozený 26. dubna 1903.⁴² Totožnost třetího muže nebyla na místě zjištěna a pátrání po jeho identitě zřejmě skončilo neúspěchem.⁴³

V den, kdy probíhala exhumace hrobů na brněnském výstavišti, byl zatčen také Ignaz Greger se svou ženou Bertou. Ta však byla z neznámých důvodů po výslechu v budově justičního paláce zase propuštěna a pozdější pátrání po její osobě zůstalo bezvýsledné.⁴⁴ Vyšetřování tak mohlo být vedeno pouze s Gregerem a v jeho průběhu se podařilo objasnit některé okolnosti dubnových exekucí, aniž však policejní orgány zjistily, kde byla většina těl popravených pohřbena. Průlom ve vyšetřování znamenal až zatčení několika příslušníků gestapa. Rozhodujícími byly výpovědi Johana Trittnera, který se ve vazbě nacházel již od 10. května 1945.⁴⁵ Dalšími zadrženými účastníky hromadné exekuce v Medláncích se stali Ludwig Mayerhofer a Franz Schwarz. Na základě získaných poznatků z výslechů se nakonec podařilo zjistit přesné umístění hrobu a jeho otevření bylo stanoveno na 23. listopad 1945. Akce probíhala za velké pozornosti veřejnosti a tisku, kromě identifikační komise v čele s policejním komisařem Příkrylem byli přítomni zástupci brněnského Zemského národního výboru, ředitelství Národní bezpečnosti, Krajského soudu trestního a Mimořádného lidového soudu. Celou akci filmovali pracovníci Čs. filmového týdeníku.

Hrob byl nalezen pod bočním náspem, za nímž vedla polní cesta z Králova Pole na medláneckou střelnici. Vlastní exhumační práce bylo nuceno provést deset německých vězňů včetně čtyř příslušníků gestapa, kteří se na popravách podíleli. Pozůstatky zastřelených mužů ležely ve dvou řadách po sedmi a zcela nahoře se nacházelo tělo Marie Podsedníkové. Zpráva o exhumaci uváděla, že *„mrtvoly v hromadném hrobě uložené byly všechny na rukou spoutány, měly střelné rány v hlavě i v ostatních částech těla a oblečeny byly v jejich občanském šatě. Mrtvoly byly ve značném stupni rozkladu, takže normální identifikační proces nemohl být proveden. Zjištění totožnosti bylo provedeno na základě odebraných vzorků oděvů exhumovaných mrtvol“*.⁴⁶ Po skončení prací v Medláncích se komise přesunula k právnické

⁴² MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 27, záznam o průběhu exhumace a identifikaci popravených ze 2. června 1945.

⁴³ Tamtéž, f. 28, hlášení OÚ StB v Brně č. 2067/45 ze 13. prosince 1945 určené Státnímu zastupitelství v Brně. Jedná se o poslední zjištěný dokument týkající se pokusu o identifikaci tohoto muže, takže jeho totožnost s největší pravděpodobností zůstala neznámá.

⁴⁴ MZA Brno, C 141, kart. 94, inv. č. 466, spis Lsp 39/45, f. 10, hlášení ředitelství NB v Brně č. 1661/pres. 2/45 ze 25. června 1945, určeno MLS v Brně.

⁴⁵ MZA Brno, C 141, kart. 233, inv. č. 2760, spis Lsp 1876/46, f. 25–27, závěrečná zpráva OÚ StB v Brně z 12. října 1946 k vyšetření činnosti J. Trittnera.

⁴⁶ MZA Brno, C 130 Veřejný žalobce u MLS Brno, kart. 3, složka 7, f. 7–9, zpráva Kraj-

fakultě, kde mělo být na základě Trittnerovy výpovědi nedaleko zadního traktu budovy v místě bývalých králikáren pohřbeno tělo Ladislava Buriana. Úspěšný nález se podařil až 24. listopadu, přičemž vykopání pozůstatků musel provést osobně Trittner za pomoci bývalého kriminálního asistenta gestapa Johanna Goldy a zřízců městské hřbitovní správy. Totožnost oběti se podařilo zjistit podle občanského průkazu nalezeného u těla. Burian byl pak 28. listopadu uložen na hřbitově v městské čtvrti Židenice.⁴⁷ Všech 14 mužů popravených v Medlánkách našlo místo posledního odpočinku 30. listopadu na brněnském ústředním hřbitově, Marie Podsedníková však byla pohřbena také v Židenicích.⁴⁸

Soudní procesy před Mimořádným lidovým soudem v Brně

Zpráva o nálezu hromadného hrobu s pozůstatky obětí stanného soudu měla u brněnské veřejnosti velký ohlas a tisk přinesl podrobné informace o průběhu exhumace a okolnostech, za nichž popravení zemřeli.⁴⁹ Bylo zcela jasné, že zatčení aktéři těchto událostí mohou očekávat nejpřísnější tresty. Všichni byli postaveni před Mimořádný lidový soud v Brně. Tento typ soudu byl vytvořen na základě dekretu prezidenta republiky č. 16/45 o potrestání nacistických válečných zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, který byl vydán 19. června a vyhlášen 9. července 1945.⁵⁰ Platil pouze v českých zemích, protože Slovensko mělo vlastní zákonné předpisy. Dekret uplatňoval princip retroaktivity a podle jeho ustanovení se měly trestat zločiny spáchané v době zvýšeného ohrožení státu od 21. května 1938. V české části republiky bylo zřízeno celkem 24 mimořádných lidových soudů a jako první zahájil svou činnost právě soud brněnský.

ského soudu trestního v Brně č. 118/1945 o místním ohledání a slyšení znalců. Určeno Státnímu zastupitelství v Brně.

47 MZA Brno, C 130, kart. 3, složka 6, f. 68–71, úřední záznam o exhumaci těl popravených v Brně-Medlánkách a zpráva OÚ StB v Brně č. 9277/45 z 29. listopadu 1945. Určeno Státnímu zastupitelství v Brně.

48 F l o d r o v á , Milena: *Brněnské hřbitovy*. Brno 1992, s. 66–67.

49 *Popravili nás za pět minut dvanáct, pomstěte nás!* Čin, č. 168, 24.11.1945, s. 1; *Šestnáct lidských životů za trochu cukru*. Slovo národa, č. 168, 24.11.1945, s. 3; *Hrůzy gestapácké zvrhlosti v Brně*. Národní obroda, č. 167, 24.11.1945, s. 3.

50 Text tohoto dekretu byl již mnohokrát publikován, viz např. B o r á k, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu*. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948). Šenov u Ostravy 1998, s. 313–321.

Z osob majících podíl na dubnových událostech došlo nejprve k prodávání kauzy Ignaze Gregera, jehož vyšetřování a proces představují typickou ukázkou uspěchaných a nedbale vyšetřených případů té doby. Po svém zatčení 4. května 1945 byl Greger uvězněn v budově bývalé policejní věznice gestapa v Kounicových kolejích, kde se v prvních poválečných týdnech ocitly tisíce Němců, kteří se zde stali terčem různých brutalit ze strany dozorčího personálu.⁵¹ Jakým způsobem bylo zacházeno s Gregerem není známo, ovšem k okolnostem zatčení většího počtu obyvatel Brna v prostoru hlavního nádraží 20. dubna byl vyslechnut jen jednou a jeho výpověď pak doplnily výslechy několika svědků a příbuzných popravených osob. Pouze na základě těchto výpovědí připravil již 9. července veřejný žalobce obžalovací návrh.⁵² Soudní proces 23. srpna trval necelé dvě hodiny a Greger byl odsouzen k trestu smrti podle § 7 odst. 3. dekretu č. 16/45 za to, že v době zvýšeného ohrožení republiky způsobil v zájmu Německa svým udáním smrt více obyvatel republiky.⁵³

Rozsudek těžkopádným jazykem uváděl, že Greger „dne 24. (sic!) 4. 1945 v Brně se svojí manželkou a jinými Němci zadržoval na Křídlovické ulici v Brně Čechy pro domnělé rabování cukru na brněnském nádraží a předával tyto Volkssturmu. Obžalovaný takto se svojí manželkou zadrželi celkem 8 lidí, z nichž čtyři zadržel obžalovaný sám. Tyto osoby byli (sic!) předány náhlému soudu a 5 z těchto osob bylo popraveno. Třem pak odsouzeným k smrti byla udělena milost. Obžalovaný doznal, že si byl vědom, že osoby tyto budou přísně potrestány a vzdor tomu čin mu za vinu kladený spáchal. Obžalovaný musel si být vědom toho, že udání budou odsouzení k trestu smrti, neboť šlo o domnělé rabování a podle vyhlášek vylepených ve městě byl na rabování stanoven trest smrti. Jest proto vina obžalovaného zcela prokázána a proto byl uznán vinným dle obžaloby.“⁵⁴ Jelikož proti rozsudku retribučního soudu neexistovala možnost odvolání a tresty smrti se musely vykonat ještě v den vyhlášení, byl Greger oběšen ve večerních hodinách 23. srpna 1945 na nádvoří Jahnovy tělocvičny na Údolní ulici č. 3. Budova této tělocvičny se stala koncem třicátých let jedním z center

⁵¹ K situaci Němců vězňených od května 1945 v Kounicových kolejích srov. S t a n ě k , Tomáš: *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 41, Praha 2005, s. 240–243.

⁵² MZA Brno, C 141, kart. 94, inv. č. 466, spis Lsp 39/45, f. 11, obžalovací návrh na I. Gregera vypracovaný 3. července 1945 vedoucím veřejným žalobcem MLS v Brně JUDr. E. Čermákem.

⁵³ Tamtéž, f. 16–17, protokol hlavního přeličení s I. Gregerem před MLS v Brně z 23. srpna 1945.

⁵⁴ Tamtéž, f. 19, rozsudek MLS Brno nad I. Gregerem z 23. srpna 1945.

nacistického hnutí v Brně a zjevně z tohoto důvodu byla vybrána jako místo výkonu exekucí, které zde probíhaly až do konce roku 1946.

Před brněnským soudem se také postupně ocitli klíčoví protagonisté dubnových událostí z řad gestapa, kteří z pochopitelných důvodů stáli v centru pozornosti veřejnosti a soudní procesy s nimi patřily k nejvíce navštěvovaným a komentovaným v tisku. Výsledky těchto osob prováděl úřad veřejného žalobce při Mimořádném lidovém soudu a paralelně od druhé poloviny roku 1945 také Oblastní úřadovna StB v Brně. Drtivá většina zadržených příslušníků brněnské řídicí úřadovny se ocitla před soudem v rozmezí od srpna 1946 do dubna 1947, ovšem stupeň vyšetření jejich činnosti v období okupace byl různý. Mimořádný lidový soud byl přímo zavalen množstvím případů, které se dařilo zvládat jen s velkými obtížemi. Vyšetřování tak bylo často vedeno uspěchaně a řada záležitostí zůstala neobjasněna. Účast na zasedání dubnových stanných soudů a následných popravách byla u všech stíhaných pouze jedním z více bodů jejich obžalob.

První se dostal před soud Franz Schwarz, který působil na brněnské řídicí úřadovně od roku 1940 do konce války. Počátkem srpna 1945 byl zatčen v Ostravě a předán do Brna, kde se pak jeho činnost stala předmětem vyšetřování. Podařilo se mu prokázat přítomnost na zasedání stanného soudu ve dvou případech, kdy působil jako tlumočník. Zúčastnil se i poprav v Medláncích, během výslechů se ovšem hájil tím, že údajně sám nestřílel a popravy prováděli pouze Trittner s Knippelbergem.⁵⁵ Soudní proces se Schwarzem proběhl 10. prosince 1946 a kromě účasti na exekucích byl odsouzen i za členství v SS a podílu na operaci proti partyzánům v Leskovci u Vsetína 3. dubna 1945. Vynesený rozsudek smrti byl ještě téhož dne vykonán na dvoře Krajského soudu trestního v Brně na ulici Cejl č. 71.⁵⁶ Po Schwarzovi se měl projednávat případ bývalého kriminálního tajemníka gestapa Ludwiga Mayerhofera, který byl do Brna předán orgány NKVD 24. června 1945.⁵⁷ Vyšetřovatelé se zabývali především jeho podílem na operaci proti výsadkové skupině Calcium u Netína nedaleko Velkého Meziříčí v červnu 1944, během které Mayerhofer zastřelil velitele výsadku ppor. JUDr. Jaroslava Odstrčila. Účast při exekuci v Medláncích byla v tomto případě vyšetřována jen povrchně.⁵⁸ K soudnímu procesu s Mayerhoferem

⁵⁵ MZA Brno, C 141, kart. 233, inv. č. 2737, Spis Lsp 1852/46, f. 53–56, závěrečná zpráva OÚ StB v Brně o vyšetřování činnosti F. Schwarze ze 14. listopadu 1946.

⁵⁶ Tamtéž, fol. 84–86, rozsudek MLS Brno v případě F. Schwarze z 10. prosince 1946 a protokol o popravě.

⁵⁷ MZA Brno, C 141, kart. 251, inv. č. 2912, spis Lsp 2051/46, f. 20, hlášení OÚ StB v Brně č. 9686 Pres. 2/45 z 29. srpna 1945.

⁵⁸ Tamtéž, f. 25–67, protokol sepsaný na III. oddělení OÚ StB v Brně v L. Mayerhoferem, datováno 7. října 1946. K historii výsadkové skupiny Calcium viz Š o l c , Jiří:

však již nedošlo, neboť 26. prosince 1946 zemřel ve věznici na tuberkulózu.⁵⁹

Jako další přišel na řadu bývalý vrchní kriminální tajemník Leopold Hübler, kterého soud poslal na smrt 23. ledna 1947. Od února 1941 stál v čele podreferátu II BM/2 (později označován IV 1b 2b), jehož úkolem bylo zpracovávat případy odbojové činnosti jednotlivců české národnosti. Vzhledem k Hüblerově poměrně vysokému postavení v brněnské řídicí úřadovně a účasti na mnoha akcích gestapa nebylo problémem jej odsoudit za zavinění smrti většího počtu obyvatel republiky. Ohledně podílu na dubnových popravách rozsudek konstatoval, že „obžalovaný se konečně zúčastnil poprav asi 15 osob v Medláncích dne 21. dubna 1945, přičemž spolupůsobil při přivádění těchto osob k hromadnému hrobu, u něhož byly pak tyto osoby jinými příslušníky gestapa postříleny“.⁶⁰ Také Hübler byl popraven na dvoře brněnského Krajského soudu trestního.⁶¹

Následující proces vyvolal obzvláště velkou pozornost, jelikož se před soud dostal někdejší velitel bezpečnostní policie na Moravě Max Rausch, kterého se podařilo dopadnout zásluhou čs. pátrací komise se sídlem ve Wiesbadenu. Obžaloba jej vinila, že v době svého působení v Brně podepisoval návrhy na provádění tzv. zostřených výslechů a také schvaloval seznamy vězňů umístěných v Kounicových kolejích, kteří byli určeni k fyzické likvidaci. Jeden z bodů obžaloby se zabýval i předsednictvím u stanného soudu v dubnu 1945.⁶² Rausch byl odsouzen k smrti 1. března 1947 a téhož dne popraven na stejném místě jako před ním Hübler a Schwarz.⁶³ Dále byl pak projednáván případ Johanna Trittnera, který svými výpověďmi poskytl rozhodující vodítka k nálezům hrobů popravených osob v Medláncích a za budovou právnické fakulty. Trittner se po smrti svého syna na východní frontě v říjnu 1944 stal jedním z nejaktivnějších příslušníků brněnského gestapa a podílel se na několika protipartyzánských operacích. Od ledna do dubna 1945 měl účast na popravách vězňů v Kounicových kolejích a sám

Bylo málo mužů. Českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války. Praha 1991, s. 133–137.

59 MZA Brno, C 141, kart. 251, inv. č. 2912, spis Lsp 2051/46, f. 15, ohledací list podepsaný MUDr. J. Andrysíkem.

60 MZA Brno, C 141, kart. 254, inv. č. 2938, spis Lsp 32/47, f. 172, rozsudek MLS Brno nad L. Hüblerem z 23. ledna 1947.

61 Tamtéž, f. 175, protokol o výkonu poprav L. Hüblera.

62 MZA Brno, C 141, kart. 253, inv. č. 2920, spis Lsp 8/47, f. 270–272, zápis průběhu hlavního líčení s M. Rauschem před MLS v Brně 1. března 1947.

63 MZA Brno, C 130, kart. 6, složka 14 rozsudky smrti, f. 89, zpráva veřejného žalobce MLS Brno o popravě M. Rausche ze 3. března 1947. Určena ministerstvu spravedlnosti v Praze.

přiznal, že zastřelil v průběhu tří exekucí pět osob. Přeživší vězni z kolejí však Trittnera činili zodpovědným z fyzické likvidace 20–40 odsouzcenců.⁶⁴ Během soudního přelíčení jej jeden z bývalých vězňů obvinil také ze zastřelení jedenáctiletého Miloše Prudila, který byl popraven se svými rodiči v blíže neurčený dubnový den roku 1945 za pomoc partyzánům.⁶⁵ Vzhledem k velkému počtu osob, na jejichž smrti měl Trittner prokazatelně podíl, bylo předem jasné, že soud nemůže vynést jiný rozsudek než trest smrti. Poprava byla vykonána 25. března 1947.

Posledními ze souzených účastníků dubnové vlny zasedání stanného soudu v Brně byli někdejší kriminální komisaři Kurt Leischke a Franz Schauschütz. Leischke byl po zatčení nejprve uvězněn v Moravské Ostravě a odtud jej společně s několika dalšími příslušníky gestapa převezli 28. srpna 1945 do Brna.⁶⁶ Protože se jednalo o jednoho z nejschopnějších kriminalistů, kteří působili na zdejší řídicí úřadovně, bylo vyšetřování na tehdejší dobu poměrně důkladné a před soud se Leischke dostal až 9. dubna 1947. Vzhledem k funkci vedoucího referátu IV 1b mu obžaloba kladla za vinu velké množství zločinů a rozsudek zněl podle očekávání na trest smrti.⁶⁷ Poté byl souzen vedoucí referátu IV 2b určeného k boji proti parašutistům Franz Schauschütz. Po ústupu gestapa z Brna zastával ještě krátkou dobu funkci vedoucího služebny ve Velkém Meziříčí a posléze se dostal do sovětského zajateckého tábora v Prosečnici, kde byl poznán, zatčen a převezen 1. srpna 1945 do Moravské Ostravy. O měsíc později následoval transport do vazby v Brně.⁶⁸

Během vedení referátu IV 2b se Schauschütz podílel na mnoha operacích proti parašutistickým výsadbám vyslaným do protektorátu z Velké Británie i Sovětského svazu. Nejzávažnější čin, z něhož byl obviněn, se však týkal podílu na masakru 60 účastníků povstání ve Velkém Meziříčí 7. května 1945.⁶⁹

⁶⁴ MZA Brno, C 141, kart. 233, inv. č. 2760, spis Lsp 1876/46, f. 25–27, závěrečná zpráva OÚ StB o vyšetřování činnosti J. Trittnera z 12. října 1946.

⁶⁵ Tamtéž, f. 96, záznam průběhu hlavního líčení s J. Trittnerem před MLS v Brně, výpověď svědka Jana Čapka. K osudům Miloše Prudila blíže srov. P o l á k , Vladimír: *Miloš, Marta a Jan*. Blansko 1985.

⁶⁶ MZA Brno, C 141, kart. 257, inv. č. 2950, spis Lsp 44/47, f. 3. záznam OÚ StB v Brně o personálních údajích K. Leischkeho z 25. října 1945.

⁶⁷ MZM, HO, Písemnosti, inv. č. S 8060, rozsudek MLS Brno nad K. Leische z 9. dubna 1947.

⁶⁸ MZA Brno, C 141, kart. 245, inv. č. 2869, spis Lsp 1998/46, f. 20–29, závěrečná zpráva OÚ StB v Brně o vyšetřování činnosti F. Schauschütze z 15. listopadu 1946.

⁶⁹ Blíže k tomu K u č e r o v á , Lucie: *Postoj obyvatel Velkého Meziříčí k padlým v květnu 1945 na ukázkce pietních aktů*. Nepublikovaná bakalářská diplomová práce na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2008, s. 11–16.

Přelíčení se Schauschützem proběhlo 12. dubna 1947 a také v tomto případě nebylo pochyb o vynesení rozsudku. Porota se na trestu smrti jednomyslně shodla v průběhu patnáctiminutové porady a k Schauschützově exekuci došlo téhož dne opět ve věznici na Cejlu.⁷⁰ Procesy s účastníky dubnových událostí roku 1945 pak definitivně skončily poté, co byl 24. dubna 1947 Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně odsouzen k smrti také Karl Schiefermüller.⁷¹ Neobjasněny zůstaly osudy předsedy stanného soudu Huga Römera a také Adolfa Knippelberga, které se vypátrat nepodařilo.⁷²

Vzhledem k účasti odsouzených příslušníků gestapa na zasedání stanného soudu či samotných exekucí v dubnu 1945 byl kromě jiných uplatněn při vyhlášení rozsudků mimořádného lidového soudu ve všech uvedených případech § 7 odst. 3 dekretu presidenta republiky č. 16/1945 Sb. Tento třetí odstavec stanovil trest smrti pro všechny, kteří nějakým způsobem zavinili smrt některého z obyvatel republiky, ať už se jednalo o soudní usnesení, rozsudek, nařízení, správní rozhodnutí jakéhokoliv druhu nebo přímo účast na výkonu rozsudku. V praxi to znamenalo, že obžalovaní členové gestapa mohli být odsouzeni k absolutnímu trestu již za účast na jediném zasedání soudu, během něhož došlo k vynesení rozsudku smrti.

Závěr

Dubnová série zasedání stanného soudu v Brně a následných dvacet poprav představují poslední perzekuční opatření provedená nacistickým bezpečnostním aparátem za šestileté období jeho působení v tomto městě. Zjevně šlo přitom o záležitost, která měla za cíl především zastrašit brněnské obyvatelstvo české národnosti a zamezit jeho případným pokusům o vyvolání nepokojů v době, kdy se k hlavnímu městu Moravy přibližovaly za těžkých bojů jednotky Rudé armády. Tresty za rabování po náletech byly obecně v celém nacistickém Německu velmi tvrdé a v mnoha vybombardovaných městech docházelo k zatýkání a následným popravám lidí přistiže-

⁷⁰ MZA Brno, C 130, kart. 61, složka žaloby a zprávy o výsledku hlavního přelíčení duben-květen 1947, f. 215, zpráva veřejného žalobce JUDr. J. Hrbáčka z 15. dubna 1947 o výsledku procesu s F. Schauschützem. Určena ministerstvu spravedlnosti v Praze.

⁷¹ L i š k a , Otakar a kol: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918–1989*, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 2, Praha 2006², s. 131.

⁷² MZA, C 130, kart. 7, složka 17, f. 97–127, zprávy vedoucího veřejného žalobce MLS Brno č. Pres. 175/47 a 235/47 z 23. dubna a 24. května 1947 obsahující seznamy válečných zločinců zjištěných v brněnském obvodu. Určeno Odboru pro politické zpravodajství ministerstva vnitra v Praze.

ných při vynášení předmětů z troskek. Také v samotném Brně proběhlo již po prvním americkém náletu 25. srpna 1944 zatčení tří příslušníků letecké ochranné policie (*Luftschutzpolizei*), kteří se pokusili ukrýt zlaté šperky nalezené v troskách vybombardovaných domů.⁷³ Všichni byli odsouzeni k smrti a 31. srpna popraveni v pražské věznici na Pankráci. Brněnská série exekucí z dubna 1945 je však od těchto případů odlišná jednak poměrně velkým počtem popravených a pak především skutečností, že lidé zadrženi v prostoru nádraží 20. dubna se ve skutečnosti žádného rabování nedopustili. Hlídkující vojáci jim totiž povolili cukr a další věci odnést, takže nutně museli mít pocit, že jednají legálně. Jejich následné zatčení bylo tedy spíše souhrou nedorozumění a nešťastných náhod. Nacistickému bezpečnostnímu aparátu však přišly tyto události vhod a pokusil se je propagačně využít ve svůj prospěch zveřejněním jmen odsouzených formou plakátů vylepovaných na veřejných místech. Účelové pozadí případů dokládá i skutečnost, že žádný z dvaceti popravených nebyl německé národnosti. Na celkový vývoj politické a vojenské situace však již represivní zákroky tohoto druhu nemohly mít žádný vliv.

THE COURT-MARTIAL OF BRNO IN APRIL 1945. GENESIS, DEVELOPMENT AND CONSEQUENCES

The study deals with the events related to the last wave of the Nazi court-martial hearings in Brno in the other half of April 1945 that meant a death penalty for 20 people a few days before the city was liberated by the Red Army. The introductory part describes individual types of Nazi courts operating in the Czech lands in 1939–1945, taking into account the city of Brno. It also pays attention to the operation of the Brno court-martial during the so-called first martial law in autumn 1941 and the second martial law declared after the assassination of the deputy Reichs-protektor Heydrich in May 1942. In Brno, during the two martial laws 537 people were executed according to the verdicts of these courts in the complex of the Kounic Hall of Residence that served as a prison of the secret state police (Gestapo). The last series of trials at the court-martials took place in April 1945 when some Czech inhabitants of Brno were accused of looting after the Soviet air raids. From the 20 people sentenced to death, 15 were executed on 21 April 1945 at the army shooting range in Brno-Medlány and the rest of them in the complex of the Faculty of Law, Masaryk University, which served as Gestapo headquarters during the Nazi occupation. The study also deals with the post-war investigation of these events, the exhumation of the graves of the executed victims and the trials with the representatives of the court-martials who were members of the Nazi security machinery in 1945–1947. The text also includes the names and personal data of all the 20 victims executed in April 1945.

⁷³ V l č e k , Martin: *Spojenecké nálety na Brno v letech 1944–1945*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2006, s. 40.

